

УДК 378.141.2(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.88>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ. ЧАСТИНА 6: ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙОМУ НА НАВЧАННЯ ДЛЯ ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Марініч В.К.,

адвокат, керівник ГО «Магістрат»

ORCID: 0000-0002-3206-1436

Миклуш М. І.,

Керівник Юридичної Групи «ФОКС»,

учасник ГО «Магістрат»

ORCID: 0009-0005-2202-9482

Голуб С. М.,

учасник ГО «Магістрат»

ORCID: 0000-0003-2365-064X

Марініч В.К., Миклуш М.І., Голуб С.М. Правове регулювання освіти в Україні. Ча- стина 6: особливості прийому на навчання для здобуття вищої освіти в Україні

У цій статті розглядаються правові питання регулювання доступу громадян України до вищої освіти третього освітньо-наукового ступеня (доктор філософії) в парадигмі міжнародних актів, Конституції України, Законів України і Постанов Кабінету Міністрів України в галузі освіти.

Зазначене пов'язано з існуванням певних правових колізій в галузі освіти, які виникли внаслідок неоднозначності і недосконалості законодавства України про освіту, які Міністерство освіти і науки України використовує для протиправного обмеження доступу громадян України до вищої освіти третього освітньо-наукового ступеня.

Враховуючи вимоги Конституції України, Загальної декларації прав людини Організації Об'єднаних Націй і Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у статті висвітлено результати дослідження особливостей застосування положень відповідних законодавчих актів в галузі освіти (зі всіма змінами і доповненнями, внесеними станом на 01 вересня 2024 року), а саме Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року за №2145-VIII, Закону України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року за №1556-VII і «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року за № 261.

При цьому, головним чином, дослідження було зосереджено на особливостях застосування вищевказаних законодавчих актів для визначення відмінностей в умовах доступу до безоплатної і платної освіти, а також на встановленні легітимності та доцільності певних елементів таких умов. Найперше це стосується запровадження Державою Україна єдиних фахових іспитів та інших випробувань (із використанням зовнішнього незалежного оцінювання) в якості умови доступу до наступного етапу випробувань, а саме до вступних іспитів та інших випробувань для прийому на навчання, запроваджених закладами вищої освіти України. Тобто, фактично розглядається питання правомірності встановлення дворівневої системи конкурсів і вступних випробувань для осіб, які бажають отримати вищу освіту третього освітньо-наукового ступеня (доктор філософії) на платній основі (тобто, за власний рахунок або за рахунок недержавних грантів і стипендій).

Зазначена стаття є шостою статтею із цього циклу досліджень, в яких розглядаються особливості доступу громадян України до вищої освіти в умовах воєнного стану.

Ключові слова: правове регулювання освіти, освіта, вища освіта, докторантура, освітня діяльність, доступ до освіти.

Marinich V.K., Myklush M.I., Holub S.M. Legal regulation of education in Ukraine. Part 6: Features of admission to higher education in Ukraine.

This article examines the legal issues of regulating the access of citizens of Ukraine to higher education of the third educational and

scientific degree (doctor of philosophy) in the paradigm of international acts, the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine, and Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the field of education.

This is related to the existence of certain legal conflicts in the education sector, which arose as a result of the ambiguity and imperfection of the legislation of Ukraine on education, which the Ministry of Education and Science of Ukraine uses to illegally restrict the access of citizens of Ukraine to higher education of the third educational and scientific degree.

Taking into account the requirements of the Constitution of Ukraine, the Universal Declaration of Human Rights of the United Nations, and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the article presents the results of a study of the peculiarities of the application of the provisions of the relevant legislative acts in the field of education (with all changes and additions introduced as of September 1, 2024), namely the Law of Ukraine "On Education" (dated September 5, 2017, under No. 2145-VIII), the Law of Ukraine "On Higher Education" (dated July 1, 2014, under No. 1556-VII) and the "Procedure for Training Candidates for Higher Education Degrees of Doctor of Philosophy and Doctor of Sciences in institutions of higher education (scientific institutions)", approved by Resolution No. 261 of the Cabinet of Ministers of Ukraine (dated March 23, 2016).

At the same time, the research is mainly focused on the peculiarities of applying the above-mentioned legislative acts to determine the differences in the conditions of access to free and paid education and the established legitimacy and feasibility of certain elements of such conditions. Principally this concerns the introduction by the State of Ukraine of unified professional exams and other tests (with the use of external independent evaluation) as a condition for access to the next stage of tests, namely, entrance exams and other tests for admission to study introduced by higher education institutions of Ukraine. That is, the legality of establishing a two-level system of competitions and entrance tests for those who wish to obtain a higher education of the third educational and scientific degree (doctor of philosophy) on a paid basis (i.e., at their own expense or the expense of non-state grants and scholarships) is being considered.

The article is the sixth one within the cycle of studies in which the peculiarities of access of Ukrainian citizens to higher education in martial law conditions are addressed.

Key words: the legal regulation of education, education, higher education, doctoral studies, educational activity, access to education

1. Вступ

1.1. Постановка проблеми. До 1990 року, під час існування СРСР, на території України існували різні види, ступені і форми вищої освіти (денна, заочна, вечірня тощо), але здобуття кожної такої освіти завжди відбувалося на безоплатній основі (за рахунок держави) [4].

Внаслідок цього, держава СРСР, на правах спонсора освіти, запроваджувала умови доступу до вищої освіти, у вигляді вступних іспитів, для виокремлення і подальшого просування найбільш здатних до навчання осіб.

Після проголошення незалежності України, 23 травня 1991 року було прийнято Закон України «Про освіту» за №1060-XII [2] (далі – **ЗУ Про освіту 1991 року**), положеннями статті 53 якого було вперше передбачено додаткове джерело фінансування закладів вищої освіти за рахунок коштів, одержаних за підготовку кадрів відповідно до укладених договорів – тобто, фактично, було запроваджено можливість надання платних освітніх послуг і отримання освіти на платній основі (за власний рахунок або за рахунок недержавних грантів і стипендій).

Однак, при цьому, умови доступу до платної вищої освіти, не дивлячись на те, що це був новий вид освіти, залишалися за радянськими стандартами.

В 1996 році відбувся прорив в галузі освіти, пов'язаний з прийняттям Конституції України. Зокрема, положеннями статті 53 **Конституції України** було встановлено право безперешкодного доступу всіх громадян України до будь-якої освіти, за окремим виключенням, згідно якого доступ до безоплатної вищої освіти (за рахунок державних і місцевих асигнувань) продовжував регулюватися Державою Україна і надавався лише на конкурсній основі (тобто, за результатом вступних випробувань) [5].

Фактично, таким чином, законодавцями було визначено надання вищої освіти за двома різними принципами: на безоплатній основі (за рахунок і під контролем держави) і на платній основі (за рахунок здобувачів освіти і за межами контролю держави).

Тобто, враховуючи автономію закладів вищої освіти, встановлену положеннями статті 39 **ЗУ Про освіту 1991 року** [2], держава повинна була припинити втручання у процес надання платної вищої освіти, передавши всі повноваження щодо цього питання закладам освіти.

Однак, існуючі на той час законодавчі акти не відповідали вимогам **Конституції України** щодо освіти і створювали безліч неправомірних перешкод у доступі громадян України до вищої освіти, оскільки не розрізняли платну і безоплатну освіту, як окремі види здобуття освіти.

Більш того, прийняття в наступному Закону України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014

року за № 1556-VII (далі – **ЗУ Про вищу освіту**) [1] і Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року за №2145-VIII (далі – **ЗУ Про освіту 2017 року**) [3] не лише не вирішило цієї проблеми, а навпаки створило правові колізії, які Міністерство освіти і науки України намагалося використати для обмеження права громадян України на доступ до платної вищої освіти і для впливу безпосередньо на приватні заклади вищої освіти і на процес освіти.

Крім того, 23 березня 2016 року Постановою Кабінету Міністрів України за № 261 було затверджено «Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» [6] (далі – **Постанова КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії**), який створив додаткові правові колізії у сфері здобуття вищої освіти третього освітньо-наукового ступеня (доктор філософії) шляхом навчання в аспірантурі.

Станом на 2024 рік в Україні склалася певна колізійна ситуація, в якій з одного боку існують права громадян України на безперешкодний доступ до платної вищої освіти будь-якої форми і ступеня, гарантовані **Конституцією України**, Загальною декларацією прав людини ООН [12] і Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [11], а з іншого – Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України і Накази Міністерства освіти і науки України, які перешкоджають доступу до такої освіти.

Така правова невизначеність викликала безліч дискусій і навіть судових спорів, але це питання досі залишається невирішеним.

Більш того, встановивши контроль над доступом до освіти під гаслом європеїзації, незалежності і автономії закладів освіти, Міністерство освіти і науки України запровадило жорсткий контроль над закладами освіти, що збільшило корупційну складову в сфері освіти і фактично встановило державно-бюрократичний контроль над всією освітою в Україні.

В зв'язку з цим, виникла необхідність у проведеному глибокого і системного правового дослідження особливостей доступу до вищої освіти в Україні з урахуванням загальних прав людини і громадянина України.

1.2. Статус питання. На сьогоднішній день не існує наукових досліджень стосовно визначення особливостей доступу до вищої освіти в Україні, оскільки це питання не викликало раніше значного резонансу, і лише у 2024 році, коли Міністерство освіти і науки України втрутилося в процес прийому на навчання і використало правові колізії для обмеження доступу здобувачів освіти до вищої освіти третього освітньо-наукового ступеня, ці події призвели до необхідного глибокого дослідження цього.

1.3. Метою цієї статті є визначення особливостей застосування положень **ЗУ Про освіту 2017 року, ЗУ Про вищу освіту і Постанови КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії**, з урахуванням основних принципів у галузі освіти, запроваджених і гарантованих положеннями **Конституції України**, Загальної декларації прав людини Організації Об'єднаних Націй і Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

2. Особливості прийому на навчання для здобуття вищої освіти, зокрема, вищої освіти третього освітньо-наукового ступеня.

2.1. Загальні особливості прийому на навчання для здобуття вищої освіти, визначені ЗУ Про освіту 2017 року і ЗУ Про вищу освіту.

1. Насамперед необхідно звернути увагу на те, що враховуючи **Принцип верховенства права в галузі освіти** [8] і **Принцип доступної освіти** [9], основні умови доступу до освіти і отримання освіти можуть встановлюватися лише **Конституцією України** (щодо будь-якого виду освіти) і **ЗУ про освіту 2017 року** (щодо безоплатної освіти).

При цьому спеціальними законами, на кшталт **ЗУ про вищу освіту**, можуть визначатися лише певні особливості безоплатної освіти, перелік яких є обмеженим і стосується лише можливості визначити тривалість навчального року у закладах освіти [3] (пункт 1-1 Розділу XII **ЗУ про освіту 2017 року**), а також можливості встановлювати «рівні, ступені вищої освіти, порядок, умови, форми та особливості її здобуття» [3] (частина 2 статті 17 **ЗУ про освіту 2017 року**). Водночас визначення умов доступу до будь-якої освіти актами органів виконавчої влади взагалі не передбачено ні **Конституцією України**, ні **ЗУ про освіту 2017 року**.

Таким чином, можливо зробити висновок про те, що спеціальними законами можуть визначатися лише наступні особливості безоплатної освіти: тривалість навчального року, рівні, ступені вищої безоплатної освіти, порядок, умови, форми та особливості її здобуття. Тобто спеціальними законами може визначатися лише те, яким чином здобувається ця безоплатна освіта, і лише відповідно до норм **Конституції України** і **ЗУ про освіту 2017 року**.

Отже, актами органів виконавчої влади та спеціальними законами, на кшталт **ЗУ про вищу освіту**, не можуть взагалі визначатися умови доступу до платної освіти, а також не можуть визначатися умови доступу до безоплатної освіти (яка починається завжди з першого курсу відповідного рівня), оскільки такі умови можуть визначатися лише **ЗУ про освіту 2017 року** і лише щодо безоплатної освіти та з безумовним дотриманням імперативних норм **Конституції України**.

Більш того, зазначене означає, що згідно положень підпункту 1 розділу 1 статті 1 **ЗУ про освіту 2017 року**, якими встановлена автономія закладів освіти, умови доступу до платної освіти можуть встановлюватися лише закладами освіти на власний розсуд.

Таким чином, з урахуванням **Принципу доступної освіти** та положень статей 19 і 53 **Конституції України**, якими не передбачено можливість обмеження Державою доступу до платної освіти і, відповідно, не передбачено можливість обмеження рівнів, форм і видів такої освіти, можливо зробити висновок про те, що вищевказані положення **ЗУ про освіту 2017 року** сформуvalи наступне правило щодо умов доступу до вищої освіти:

Правило № 1: Умови доступу до платної вищої освіти можуть визначатися лише закладами вищої освіти на власний розсуд і не підлягають державному регулюванню. Умови доступу до безоплатної освіти (що здобувається за рахунок державних і місцевих асигнувань) можуть визначатися лише Законом України «Про освіту» відповідно до норм Конституції України і не можуть визначатися спеціальними законами та актами органів виконавчої влади.

2. Окремими особливостями вищої освіти, які можуть встановлюватися спеціальним законом про вищу освіту, є освітня програма і стандарти вищої освіти, які визначають мінімальні вимоги до рівня отриманої освіти.

Наприклад, положеннями частини 1 статті 9-1 і частини 3 статті 10 **ЗУ про вищу освіту** встановлено наступні вимоги до освітньої програми: *«Освітня програма повинна містити: перелік освітніх компонентів; їх логічну послідовність; вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою; кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані програмні результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти»* [1]. При цьому, згідно положень частини 2 вказаної статті 9-1, освітня програма затверджується закладами освіти самостійно, але з урахуванням стандартів вищої освіти, які відповідно до положень частини 7 статті 10 **ЗУ про вищу освіту** затверджуються Центральним органом державної виконавчої влади в сфері освіти і науки [1].

В свою чергу, положеннями частини 3 статті 10 **ЗУ про вищу освіту** передбачено наступні вимоги до стандарту вищої освіти: *«Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми: ... 2) вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, та результатів їх навчання»* [1].

При цьому, враховуючи вищевказані визначення, Освітня програма і Стандарти вищої осві-

ти не можуть регулювати жодні умови доступу до освіти (у тому числі, на основі знання іноземної мови чи наявності певної компетенції), а можуть визначати лише вимоги до рівнів освіти, що здобувається (згідно положень частини 2 статті 10 **ЗУ про вищу освіту** [1]), які є достатніми для переходу на наступний рівень навчання, на основі кількості отриманих кредитів ЄКТС за період попереднього навчання, а також можуть визначати очікувані результати (очікувані компетенції) після завершення такого навчання.

Таким чином, зазначені положення можуть свідчити про формування наступного правила в галузі освіти:

Правило № 2: Освітня програма і Стандарти вищої освіти можуть визначати вимоги до рівнів освіти, що здобуваються, та очікувані результати навчання, але не можуть регулювати жодні умови доступу до освіти.

3. Окремо необхідно звернути увагу на положення пункту 9 статті 3 **ЗУ про освіту 2017 року**, в яких зазначено про те, що *«закон може встановлювати особливі умови доступу до певного рівня освіти, спеціальності (професії)»* [3].

Тобто зазначені положення встановлюють чітку норму, згідно якої будь-які особливі умови доступу до освіти можуть встановлюватися лише Верховною Радою України шляхом прийняття Закону і взагалі не можуть встановлюватися актами Кабінету Міністрів України і органів державної влади (на кшталт Міністерства освіти і науки України) чи місцевого самоврядування.

При цьому такі особливі умови доступу можуть встановлюватися лише відповідно до **Принципу верховенства права в галузі освіти** [8], **Принципу доступної освіти** [9], **Принципу безпеки і гідності людини** [10], **Принципу україномовної освіти** [10] та лише з дотриманням норм **Конституції України**.

В свою чергу, відповідно до вказаних принципів, будь-який Закон про особливі умови доступу до освіти не може обмежувати доступ до платної вищої освіти будь-якого рівня, запровадження якого належить до компетенції закладів освіти.

Також такий Закон не може обмежувати доступ до першого рівня безоплатної освіти (за рахунок державних і місцевих асигнувань) на умовах наявності у вступників до закладів вищої освіти певних специфічних знань (на зразок високого рівня знання іноземної мови, знання права чи історії, загальної наукової компетенції тощо), які не надаються в закладах загальнообов'язкової середньої освіти, оскільки ці специфічні знання здобувачі освіти лише планують отримати в майбутньому у закладах освіти. В іншому випадку, такі особливі умови будуть вважатися дискримінацією за мовними ознаками

та соціальним і майновим станом, відповідно до якого одні особи мають можливість сплачувати отримання додаткових специфічних знань під час навчання в закладах загальнообов'язкової середньої освіти, а інші – ні.

Враховуючи зазначене, можливо зробити висновок про те, що Закон про встановлення особливих умов доступу до освіти, у разі його прийняття, може визначати лише рівень специфічної компетенції, якою повинен володіти здобувач спеціальної освіти (відповідно до галузі освіти та науки) для переходу на наступний (не перший) курс цієї спеціальної освіти і лише у випадку отримання такої освіти на безоплатній основі (за рахунок державних і місцевих асигнувань) у закладах державної і комунальної форми власності.

Цей висновок підтверджується положеннями частини 1 статті 4 **ЗУ про вищу освіту**, згідно яких «не вважається дискримінацією права на здобуття вищої освіти встановлення обмежень і привілеїв, що визначаються специфічними умовами здобуття вищої освіти, зумовленими особливостями отримання кваліфікації» [1].

Враховуючи зазначене, Закон про встановлення особливих умов доступу до освіти, у разі його прийняття, можливо застосовувати лише щодо отримання безоплатної освіти (за рахунок державних і місцевих асигнувань) в закладах державної і комунальної форми власності і лише наступним чином.

Для освіти, яка на прохання або за замовленням здобувача освіти викладається конкретною іноземною мовою або основною складовою і головним елементом кваліфікації (або спеціальності) якої є **знання конкретної іноземної мови** (наприклад, освіта філолога або перекладача іноземної мови), Закон може встановлювати особливі умови доступу (обмеження і привілеї, що ґрунтуються на рівні знання такої іноземної мови) здобувачів освіти до наступного (не першого) курсу освітнього або освітньо-наукового рівня такої спеціальної (відповідно до галузі освіти та науки) безоплатної освіти за ознаками знання відповідної іноземної мови.

Для освіти, основною складовою і головним елементом кваліфікації (або спеціальності) якої є **наявність певної специфічної компетенції** (наприклад, певний рівень і обсяг знань права для юриста), Закон може встановлювати особливі умови доступу (обмеження і привілеї, засновані на рівні та обсязі таких знань) здобувачів освіти до наступного (не першого) курсу освітнього або освітньо-наукового рівня такої спеціальної (відповідно до галузі освіти та науки) безоплатної освіти за ознаками наявності у здобувача освіти відповідного рівня і обсягу знань.

Зазначені положення і висновки сформували наступне правило в галузі освіти:

Правило № 3: Особливі умови доступу (зокрема, обмеження і привілеї) до певного (не першого) курсу освітнього або освітньо-наукового рівня і певної спеціальності (професії) вищої освіти можуть встановлюватися лише Законом і лише щодо безоплатної вищої освіти та повинні визначатися специфічними умовами здобуття такої освіти, зумовленими особливостями отримання кваліфікації.

4. Основними положеннями, які викликали багато правових дискусій, є положення частин 1, 3, 11, 16 і 17 статті 44 **ЗУ про вищу освіту**, якими встановлено наступне:

«1. Прийом на навчання до закладів вищої освіти здійснюється на конкурсній основі відповідно до Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти, затверджених центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Умови конкурсу повинні забезпечувати дотримання прав особи у сфері освіти...»

3. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі...

11. Прийом на основі ступеня магістра для здобуття ступеня доктора філософії або доктора мистецтва здійснюється за результатами вступних випробувань...

16. Підставою для зарахування особи на навчання є виконання вимог Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти, правил прийому та укладання договору про навчання між закладом вищої освіти та вступником ...

17. Умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти не є регуляторним актом» [1].

Неоднозначне трактування і неправильне застосування цих положень пов'язано насамперед з тим, що вони не містять чіткого розмежування вимог до платної і вимог до безоплатної вищої освіти, які мають відмінності у регулюванні, зокрема, в частині встановлення умов доступу до освіти шляхом затвердження Правил прийому на навчання.

В зв'язку з цим, зазначені положення необхідно розуміти і трактувати через призму **Принципу верховенства права в галузі освіти** [8], **Принципу доступної освіти** [9], **Принципу рівності прав у галузі освіти** [10] та **Принципу україномовної освіти** [10], а також з урахуванням вищевикладених **Правил № 1-3**.

В свою чергу, згідно **Принципу верховенства права в галузі освіти** [8], **Принципу рівності прав у галузі освіти** [10] і **Принципу доступної освіти** [9], Держава (зокрема, в особі органів державної влади, органів місцевого самоврядування та/або їхніх посадових осіб) не має права обмежувати (у тому числі, шляхом проведення конкурсів, іспитів, тестів, оцінювань чи будь-яких інших випробувань) доступ

до навчання у закладах освіти приватної форми власності на платній та безоплатній основі, а також не має права обмежувати доступ до навчання на платній основі в закладах освіти державної і комунальної форми власності.

Враховуючи зазначене і відповідно до побудови першого речення частини 1 статті 44 **ЗУ про вищу освіту** [1], ці положення необхідно розуміти таким чином, що Умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти можуть встановлювати умови конкурсу (іспитів, оцінювань чи інших випробувань) лише для осіб, які бажають здобувати безоплатну вищу освіту у закладах вищої освіти державної і комунальної форми власності.

При цьому, враховуючи **Принцип української освіти** [10], **Принцип доступної освіти** [9] і **Правило № 3**, зазначені конкурсні умови повинні базуватися на загальному обсязі знань, які надавалися здобувачу освіти на попередньому рівні освіти відповідно до освітньої програми, і не можуть містити особливі або специфічні умови доступу до освіти (на кшталт знання іноземної мови чи наявності відповідної компетенції), які можуть встановлюватися лише Законом і лише в якості умови переходу на наступний (не перший) курс освітнього або освітньо-наукового рівня здобувачів спеціальної безоплатної освіти (відповідно до галузі освіти та науки), при умові, що основною складовою і головним елементом кваліфікації (або спеціальності) такої освіти є наявність певної специфічної компетенції (наприклад, певний рівень і обсяг знань іноземної мови для філологів і перекладачів іноземної мови або права для юристів тощо).

Відповідно, прийом на навчання на платній та безоплатній основі (крім державних чи комунальних асигнувань) у заклади освіти будь-якої форми власності повинен здійснюватися на всі види, рівні і форми освіти лише згідно правил і умов, що встановлюються безпосередньо закладом освіти, тобто - поза конкурсом, правила якого визначаються вищевказаними Умовами прийому на навчання. При цьому правила і умови прийому на навчання закладу освіти також не можуть жодним чином обмежувати доступ до освіти і не можуть містити дискримінаційні вимоги.

Тобто прийом на навчання (на рівень бакалавра, магістра та доктора філософії) на платній основі має здійснюватися лише на умовах, визначених безпосередньо закладами освіти України і за їхнім власним рішенням, - приміром, на основі мотиваційних листів, наукових досягнень та подібних елементів, як це реалізується в європейських та інших цивілізованих державах.

В зв'язку з цим, всі спроби Міністерства освіти і науки України застосувати до платної освіти

Умови прийому на навчання, встановлені відповідно до положень частин 1, 3, 11, 16 і 17 статті 44 **ЗУ про вищу освіту**, є неправомірними.

Враховуючи зазначене, можливо зробити висновок про формування наступного правила у галузі освіти:

Правило № 4: Умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти, встановлені органами державної влади, можуть застосовуватися лише до осіб, які бажають здобувати освіту у закладах вищої освіти державної і комунальної форми власності на безоплатній основі (за рахунок державних чи місцевих асигнувань).

При цьому зазначені умови не можуть жодним чином обмежувати доступ до освіти і не можуть містити дискримінаційні вимоги, а будь-які конкурсні умови повинні базуватися на загальному обсязі знань, які надавалися здобувачу освіти на попередньому рівні освіти відповідно до освітньої програми.

Умови прийому на навчання (у тому числі, проведення конкурсів, подання заяв, укладання договорів про навчання тощо) для здобуття вищої освіти на платній основі встановлюються відповідними закладами вищої освіти.

5. Також потребують окремого аналізу норми законодавства, які передбачають можливість застосування зовнішнього незалежного оцінювання, зокрема, положення частини 1 статті 45 **ЗУ про вищу освіту**, якими визначено наступне:

«Зовнішнє незалежне оцінювання - це оцінювання результатів навчання, здобутих особою на певному освітньому рівні, яке здійснюється спеціально уповноваженою державою установою (організацією).

Зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання, здобутих на основі профільної середньої освіти та фахової передвищої освіти (за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста), на першому (бакалаврському) рівні (за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста), поряд з іншими результатами, визначеними умовами прийому на навчання для здобуття вищої освіти, використовується для прийому до закладів вищої освіти на конкурсній основі. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки може приймати рішення про використання зовнішнього незалежного оцінювання з метою проведення атестації здобувачів вищої освіти для проведення єдиного державного кваліфікаційного іспиту або його окремих компонентів.

Зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання, здобутих на певному рівні вищої освіти, або організаційно-технологічні процеси його здійснення можуть використовуватися для при-

йому на навчання для здобуття вищої освіти, а також для атестації здобувачів вищої освіти» [1].

Згідно цих положень Зовнішнє незалежне оцінювання може застосовуватися лише для оцінювання результатів навчання, здобутих особою на певному освітньому рівні, і, відповідно, не може застосовуватися для оцінювання результатів вступних випробувань (конкурсів, іспитів тощо).

Враховуючи зазначене, а також **Принцип доступної освіти** [9] і **Принцип верховенства права в галузі освіти** [8], вказані положення можливо застосовувати лише до осіб, які бажають підтвердити результати свого навчання і ще не отримали відповідний документ про освіту державного зразка, який може підтверджувати результати такого навчання.

В свою чергу, особи, які підтвердили результати свого навчання і успішно завершили навчання, отримують відповідний документ про освіту державного зразка (наприклад, атестат, який підтверджує успішне закінчення середньої загальної освіти, дипломом бакалавра, спеціаліста або магістра тощо). Відповідно до положень статті 40 **ЗУ про освіту 2017 року** та частини 2 Прикінцевих та перехідних положень **ЗУ про вищу освіту**, цей документ є доказом успішного завершення навчання і результатів навчання та не потребує додаткового підтвердження. Більш того, **Конституцією України** та прийнятими на її основі законами України також не встановлено обов'язку для жодних осіб декілька разів підтверджувати результати свого навчання, яке було успішно завершено з отриманням відповідного офіційного документа про освіту. При цьому Держава не має права, оскільки це не передбачено **Конституцією України**, відмовлятися від визнання освіти (рівня освіти та результатів навчання), отриманої належним чином в закладах освіти України і підтвердженої відповідним документом про освіту державного зразка, а також не має права встановлювати додаткові умови для визнання результатів навчання (підтверджених відповідним документом про освіту) або обмежувати дійсність чи умови застосування таких документів про освіту.

Водночас результати Зовнішнього незалежного оцінювання попередніх знань можуть використовуватися в наступному при прийомі на навчання для здобуття вищої освіти відповідного рівня, але не як умова доступу до освіти, а як елемент конкурсу для здобувачів безоплатної вищої освіти.

Зважаючи на зазначене, можливо висувати про формування наступного правила в галузі освіти:

Правило № 5: Зовнішнє незалежне оцінювання може застосовуватися лише для оцінювання результатів навчання, здобу-

тих особою на певному освітньому рівні, і, відповідно, не може застосовуватися для оцінювання результатів вступних випробувань (конкурсів, іспитів тощо) до закладів вищої освіти.

6. В умовах війни особливу увагу привертають положення частини 1 статті 45 **ЗУ про вищу освіту**, якими встановлено те, що «будівлі, споруди та приміщення, в яких проводиться зовнішнє незалежне оцінювання, повинні відповідати вимогам доступності згідно з державними будівельними нормами та стандартами» [1].

При аналізі цих умов необхідно розуміти те, що здобувачі освіти, під час прийняття участі у конкурсі та інших випробуваннях (оцінюванні, іспитах тощо), знаходяться в стресових умовах протягом всього дня (очікування випробувань, участь у випробуваннях та деякий час після завершення такої участі), що впливає на швидкість їхньої реакції та дії під час загрози їхньому життю чи здоров'ю.

Враховуючи це та **Принцип безпеки і гідності людини** [10], встановлений положеннями статей 27 і 28 **Конституції України**, зазначені положення необхідно розуміти так, що в умовах війни в Україні (ракетні та бомбові обстріли території, на якій проживає цивільне населення) і нестабільності постачання електроенергії, будівлі, споруди та приміщення, в яких проводиться зовнішнє незалежне оцінювання, повинні додатково відповідати вимогам до бомбосховища з гарантованим постачання електроенергії (наявність резервного джерела електроенергії).

В іншому випадку, примушення людей до участі у конкурсах та інших випробуваннях (оцінюванні, тестах, іспитах тощо), які проводяться в будівлях, спорудах та приміщеннях, що не відповідають вищевказаним вимогам, можливо вважати знущенням над людьми та недбалістю, яка може призвести до нанесення шкоди життю і здоров'ю людей.

7. Положеннями частини 12 статті 45 **ЗУ про вищу освіту** встановлено важливий принцип проведення вступних випробувань, який є обов'язковим до застосування: «Вступні випробування, якщо такі передбачені цим Законом, проводяться державною мовою або, за бажанням вступника, іншою мовою, якою здійснюється навчання в цьому закладі вищої освіти» [1].

При цьому термін «вступні випробування» застосовується у цьому законі лише в положеннях частини 11 статті 44 **ЗУ про вищу освіту**, згідно яких «прийом на основі ступеня магістра для здобуття ступеня доктора філософії або доктора мистецтва здійснюється за результатами вступних випробувань» [1].

Враховуючи **Принцип верховенства права в галузі освіти** [8], **Принцип доступної освіти** [9] та **Принцип країномовної освіти** [10],

а також наведені вище **Правила**, подібні вступні випробування можуть встановлюватися лише для осіб, які бажають здобувати освіту ступеня доктора філософії у закладах вищої освіти державної і комунальної форми власності і лише на безоплатній основі (за рахунок державних чи місцевих асигнувань).

При цьому, як зазначено в положеннях частини 12 статті 45 **ЗУ про вищу освіту**, такі вступні випробування проводяться лише державною мовою. Іншою мовою такі випробування можуть проводитися лише за бажанням вступника (яке має бути оформлено в письмовому вигляді), при умові, що цією мовою здійснюється навчання в цьому закладі вищої освіти (відповідно до освітньої програми).

Більш того, як зазначалося раніше, зазначені вступні випробування для здобувачів безоплатної освіти не можуть містити особливі або специфічні умови доступу до освіти (на кшталт знання іноземної мови чи наявності відповідної компетенції).

Відповідно, прийом на навчання на платній основі у заклади вищої освіти будь-якої форми власності для здобуття ступеня доктора філософії здійснюється без вступних випробувань, а лише на основі, приміром, мотиваційних листів, наукових досягнень та подібних елементів, як це реалізується в європейських та інших цивілізованих державах.

8. Значну кількість правових дискусій викликають положення частини 3 статті 45 **ЗУ про вищу освіту**, згідно яких *«завдання для проведення зовнішнього незалежного оцінювання (банк завдань) розробляються педагогічними, науковими, науково-педагогічними працівниками та іншими фахівцями у відповідній сфері»* [1].

Це пов'язано зі спробами Міністерства освіти і науки України застосувати зовнішнє незалежне оцінювання для оцінювання результатів вступних випробувань осіб, які вступають до закладів вищої освіти для отримання третього освітньо-наукового рівня освіти ступеня «Доктор філософії».

В свою чергу, на момент проведення цього дослідження в Україні не існувало і не існує жодного державного органу, організації та підприємства, які мають повноваження і компетенцію для визначення рівня наукових здібностей і досягнень осіб, які вступають до закладів вищої освіти для отримання третього освітньо-наукового рівня освіти ступеня «Доктор філософії».

При цьому одним із елементів вступних випробувань, які Міністерство освіти і науки України запровадило у формі Єдиного фахового іспиту для здобувачів третього освітньо-наукового рівня освіти, є тест під назвою «загальна навчальна компетентність».

Враховуючи зазначене, особливу увагу необхідно звернути на те, що, відповідно до цих положень завдання для проведення оцінювання повинні розроблятися фахівцями у відповідній сфері (галузі, області) освіти і науки, які мають відповідну спеціальність (кваліфікацію), що відповідає конкретному предмету вивчення (дисципліні) акредитованої (атестованої) освітньої програми, на основі якого розроблено таке оцінювання, і який є загальнообов'язковим для всіх здобувачів освіти.

В свою чергу, в Україні відсутня така сфера освіти і науки та такі предмети вивчення, як «загальна навчальна компетентність» і у жодному закладі освіти України не викладається предмет «загальна навчальна компетентність».

Відповідно, будь-який тест з загальної навчальної компетенції (так звані ТЗНК) не може підготувати жоден спеціаліст в Україні і до нього не може підготуватися жоден здобувач освіти в Україні. Тобто створення цих ТЗНК можливо вважати науковим і освітнім шахрайством, запровадженим з метою знуцання над здобувачами освіти. Більш того, враховуючи значний обсяг всієї наукової і освітньої інформації у всьому Світі (яку не вміщує навіть Енциклопедія), ніхто у цьому Світі не має здібностей і можливостей знати і пам'ятати всю цю інформацію. Також є неможливим об'єктивне визначення меж і обсягу всесвітньої інформації, яку можна віднести до «загальної навчальної компетенції».

Враховуючи зазначене, можливо зробити висновки про те, що будь-які завдання, розроблені для проведення зовнішнього незалежного оцінювання (у тому числі, із застосуванням ТЗНК), не можуть використовуватися для проведення будь-яких конкурсів та інших вступних випробувань для прийому на навчання до закладів вищої освіти для отримання третього освітньо-наукового рівня освіти ступеня «Доктор філософії».

9. Найбільшу кількість правових спорів викликали положення пункту 23 частини 2 Прикінцевих та перехідних положень **ЗУ про вищу освіту**, якими встановлено те, що *«у 2022, 2023, 2024 роках прийом на навчання для здобуття вищої освіти здійснюється в особливому порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, без додержання вимог цього Закону»* [1].

На підставі вищевказаних положень Міністерство освіти і науки України видало у 2024 році безліч Наказів щодо прийому на навчання, якими повністю нівелювало права громадян України, встановлені міжнародними актами і **Конституцією України**.

Однак, необхідно звернути увагу на те, що вказаними положеннями не обмежено права громадян України, а лише введено новий термін «особливий порядок».

Відповідно, будь-який Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти, прийнятий згідно цих положень, повинен містити у своїй назві слово «Особливий», яке буде відрізняти цей порядок від інших подібних порядків.

В свою чергу, всі Порядки прийому на навчання для здобуття вищої освіти або інші нормативно-правові акти у цій галузі, які не містять у своїй назві фразу «Особливий порядок» не можуть вважатися порядками, прийнятими відповідно до цих положень пункту 23 частини 2 Прикінцевих та перехідних положень **ЗУ про вищу освіту** і взагалі не можуть встановлювати жодних особливих умов.

В свою чергу, станом на момент проведення цього дослідження, в Україні не існувало і не існує жодного «Особливого порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти», встановленого центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Крім того, враховуючи відсутність будь-яких законів, якими було б встановлено обмеження прав і свобод громадян України, передбачених у положеннях статей 19, 22, 24, 43, 48 і 53 **Конституції України** (тобто, такі права і свободи на сьогоднішній день є необмеженими і діють в повному обсязі), зазначений особливий порядок має відповідати вимогам **Конституції України** і вимогам **ЗУ про освіту 2017 року**.

При цьому, в частині дотримання вимог **ЗУ про вищу освіту**, цей особливий порядок, у разі його прийняття, має відповідати тим вимогам цього закону, які захищають і надають можливість людям реалізувати свої права і свободи, встановлені **Принципом верховенства права в галузі освіти** [8], **Принципом доступної освіти** [9], **Принципом рівних прав у галузі освіти** [10] та **Умовами і строками доведення до населення основних вимог в галузі освіти** [7], що закріплені нормами **Конституції України**, міжнародними правовими нормами і нормами **ЗУ про освіту 2017 року**.

Отже, цей особливий порядок не може обмежувати доступ до освіти на платній основі у жодному закладі освіти, шляхом встановлення, запровадження і проведення будь-яких конкурсів, випробувань, іспитів, оцінювань, тестів та подібного, а також будь-яким іншим чином.

Також, як зазначалося раніше, цей особливий порядок не може обмежувати доступ до безоплатної освіти, шляхом встановлення, запровадження і проведення будь-яких не передбачених Законом конкурсів (випробувань, іспитів, оцінювань, тестів та подібного), які містять або можуть містити особливі або специфічні умови доступу до освіти (на зразок знання іноземної мови чи наявності відповідної компетенції).

Враховуючи зазначене, а також **Принцип верховенства права в галузі освіти** [8],

Принцип доступної освіти [9], **Принцип рівних прав у галузі освіти** [10] та **Умови і строки доведення до населення основних вимог в галузі освіти** [7], що закріплені нормами **Конституції України**, міжнародними правовими нормами і нормами **ЗУ про освіту 2017 року**, зазначені положення необхідно розуміти наступним чином:

*Будь-який порядок, прийнятий відповідно до положень пункту 23 частини 2 Прикінцевих та перехідних положень **ЗУ про вищу освіту**, повинен містити у своїй назві слова «Особливий порядок», має бути доведений до населення в порядку, встановленому законом, і не може обмежувати доступ до освіти на платній основі у жодному закладі освіти, у тому числі, шляхом запровадження конкурсів та інших вступних випробувань, встановлення умов ліцензування, встановлення порядку прийняття заяв, укладання договорів про навчання, зарахування на навчання, а також шляхом обмеження форм, рівнів і видів освіти за будь-якими ознаками та будь-яким іншим чином.*

10. Окрему увагу необхідно звернути на положення частини 2 статті 68 **ЗУ про освіту 2017 року**, якими встановлено те, що «органи управління у сфері освіти забезпечують обов'язкове громадське обговорення проектів нормативно-правових актів, що стосуються системи освіти, та участь представників громадськості у підготовці та прийнятті цих документів» [3].

При цьому згідно положень пункту 25 частини 1 статті 1 **ЗУ про освіту 2017 року**:

«система освіти - сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними» [3].

Таким чином, можливо робити висновок про те, що організація і забезпечення громадського обговорення кожного акта Центрального органу виконавчої влади та будь-якого іншого органу управління і контролю у цій сфері, який стосується прав і свобод людей (у тому числі, щодо правил прийому і зарахування на навчання та інших умов доступу до освіти) є обов'язком такого органу. Відповідно, акти Центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, а також будь-яких інших органів управління і контролю у цій сфері, щодо яких не було забезпечено відкрите громадське обговорення, є такими, що прийняті з порушенням вимог **ЗУ про освіту 2017 року**, тобто є протиправними, незаконними та нечинними.

Зазначені висновки і положення **ЗУ про освіту 2017 року** сформували наступне правило:

Правило № 6: Органи управління у сфері освіти зобов'язані забезпечити громадське обговорення проєктів актів, що стосуються системи освіти та/або прав і свобод людей, а також забезпечити участь представників громадськості у підготовці та прийнятті цих документів. Акти органів управління у сфері освіти, що стосуються системи освіти та/або прав і свобод людей, щодо яких не було забезпечено відкрите громадське обговорення, є протиправними, незаконними та нечинними.

2.2. Додаткові особливості прийому на навчання для здобуття вищої освіти ступеня доктор філософії, визначені Постановою КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії.

1. Межі застосування Постанови КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії.

При дослідженні цього нормативно-правового акту насамперед необхідно звернути увагу на те, що положеннями пункту 1 **Постанови КМУ №261 щодо підготовки доктора філософії** встановлено чіткі межі її застосування: «Цей Порядок визначає **механізм підготовки** здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та здобувачів наукового ступеня доктора наук (далі - здобувачі)» [6].

Тобто цей Порядок може визначати лише механізм підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та здобувачів наукового ступеня доктора наук і не може встановлювати жодних умов доступу до такої освіти, жодних умов прийому на навчання і жодних умов вступу до аспірантури (до закладу освіти) та подібного.

При цьому положеннями пункту 10 цієї **Постанови КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії** встановлено те, що: «Покладення закладом на здобувача обов'язків, не пов'язаних з виконанням освітньо-наукової програми або підготовкою в докторантурі, забороняється» [6].

Із зазначеного слідує те, що згідно цього Порядку здобувачі освіти мають обов'язки, пов'язані лише з виконанням освітньо-наукової програми, і жоден орган державної влади і заклад освіти не мають права на підставі цього Порядку вимагати від здобувача освіти приймати участь у будь-якому конкурсі для вступу в аспірантуру та отримання права на вищу освіту у цьому закладі (у тому числі, шляхом оцінювання, тестів, іспитів, співбесіди, презентації дослідницьких пропозицій чи досягнень або інших форм вступних випробувань).

При цьому також необхідно звернути увагу на те, що положеннями пункту 4 **Постанови КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії** передбачено два варіанти отримання освіти:

«Підготовка осіб в аспірантурі (ад'юнктурі) та докторантурі здійснюється:

за рахунок видатків державного бюджету у державних закладах (державне замовлення) та за рахунок видатків місцевих бюджетів у комунальних закладах (регіональне замовлення);

за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб (на умовах контракту, зокрема за кошти грантів, які отримав заклад на проведення наукових досліджень, за якими передбачається підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії або здобувачів наукового ступеня доктора наук)» [6].

Тобто цей Порядок передбачає можливість отримання в закладах освіти України вищої освіти ступеня «Доктора філософії» та наукового ступеня «Доктор наук» як на платній основі, так і на безоплатній основі (за рахунок видатків державного та/або місцевого бюджетів).

Також положеннями пункту 10 **Постанови КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії** встановлено те, що: «Здобувачі можуть брати участь у конкурсах на отримання грантової підтримки наукових досліджень та стипендій, заснованих на честь видатних діячів науки, освіти, культури, громадських діячів, а також заснованих Президентом України, Кабінетом Міністрів України, державними чи недержавними органами, підприємствами, установами чи організаціями» [6].

При цьому застосування в цих положення дієслова «можуть» означає, що ці положення не встановлюють жодного обов'язку для здобувачів, виконання якого може вплинути на доступність освіти, а лише надають право участі у конкурсі для отримання грантової підтримки.

2. Порядок і умови застосування окремих положень Постанови КМУ №261 щодо підготовки доктора філософії.

2.1. Положеннями пункту 13 **Постанови КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії** встановлено наступне:

«Вчений, який є доктором наук, може здійснювати одночасне наукове консультування (керівництво) не більше п'яти здобувачів, у тому числі не більше трьох здобувачів наукового ступеня доктора наук.

Вчений, який є доктором філософії (кандидатом наук), може здійснювати одночасне наукове керівництво не більше трьох здобувачів ступеня доктора філософії» [6].

При цьому зазначені положення необхідно трактувати відповідно до **Принципу верховенства права в галузі освіти** [8] і **Принципу доступної освіти** [9], згідно яких права і свободи осіб в частині доступу до платної освіти та до безоплатної освіти (крім освіти за рахунок державних і місцевих асигнувань) не можуть обмежуватися жодним чином, - у тому числі, не можуть обмежуватися шляхом встановлення залежності від кількості вчених у закладі освіти і

від кількості здобувачів освіти, освітньо-науковою діяльністю яких можуть здійснювати керівництво такі вчені.

Більш того, при наданні платної освіти (освітньої послуги), лише заклад освіти (як і будь-який суб'єкт господарювання) може визначати свої можливості щодо надання такої послуги (як і адвокати та нотаріуси можуть визначати самостійно кількість своїх клієнтів), а не орган державної влади – інакше, це було би грубим порушенням принципів ведення господарської діяльності.

Враховуючи вищевикладене, положення пункту 13 **Постанови КМУ №261 щодо підготовки доктора філософії** можливо застосувати лише щодо здобувачів освіти, які отримують безоплатну освіту за рахунок державних і місцевих асигнувань у закладах державної і комунальної власності.

При цьому, навіть у випадку надання платної освіти, зазначені положення можливо розглядати не як обов'язок, а лише як право вчених у відносинах із закладом освіти обмежувати своє наукове керівництво певною кількістю здобувачів освіти.

2.2. Положеннями частини 1 пункту 14 **Постанови КМУ №261 щодо підготовки доктора філософії** встановлено наступне:

«Вступ до закладу з метою підготовки в аспірантурі (ад'юнктурі) здійснюється на конкурсній основі відповідно до цього Порядку, Умов прийому на навчання до закладів вищої освіти, затверджених МОН, та правил прийому до відповідного закладу, затверджених вченою радою цього закладу» [6].

Також положеннями частини 1 пункту 15 **Постанови КМУ №261 щодо підготовки доктора філософії** встановлено наступне:

«Для участі у проходженні вступних випробувань особа подає всі необхідні для вступу документи згідно з правилами прийому до закладу у строки, визначені такими правилами прийому» [6].

Крім того, положеннями пункту 17 **Постанови КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії** встановлено наступне:

«Прийом на навчання для здобуття ступеня доктора філософії здійснюється за результатами:

єдиного вступного іспиту з іноземної мови, проведеного Українським центром оцінювання якості освіти відповідно до законодавства;

вступного іспиту із спеціальності або спеціальностей для міждисциплінарної програми (в обсязі програми рівня вищої освіти магістра з відповідної спеціальності);

інших форм вступних випробувань (іспити, співбесіди, презентації дослідницьких пропозицій чи досягнень).

Вступник, який підтвердив свій рівень знань з іноземної мови, зокрема англійської мови, в обсязі, який відповідає рівню B2 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, дійсним сертифікатом тестів TOEFL або International English Language Testing System, або сертифікатом Cambridge English Language Assessment, може не складати єдиний вступний іспит з іноземної мови. Під час визначення результатів конкурсу зазначені сертифікати прирівнюються до результатів єдиного вступного іспиту з іноземної мови з найвищим балом» [6].

Також положеннями пункту 18 **Постанови КМУ №261 щодо підготовки доктора філософії** встановлено наступне:

«Вступні випробування до закладу для підготовки в аспірантурі (ад'юнктурі) проводяться предметними комісіями, склад яких формується та затверджується у порядку, визначеному закладом.

За результатами проведення вступних випробувань до закладу для підготовки в аспірантурі (ад'юнктурі) приймальна комісія приймає рішення щодо кожного вступника за процедурою, визначеною правилами прийому.

Наказ керівника закладу про зарахування до закладу для підготовки в аспірантурі (ад'юнктурі), прийнятий на підставі рішення приймальної комісії, оприлюднюється в установленому порядку. Відповідна інформація вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти» [6].

Найперше необхідно звернути увагу на те, що ці положення не відповідають напрямку і основній суті **Постанови КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії**, яка визначена у вимогах пункту 1, згідно яких цей Порядок може визначати лише механізм підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та здобувачів наукового ступеня доктора наук і не може встановлювати жодних умов доступу до такої освіти, жодних умов прийому на навчання і жодних умов вступу до аспірантури (до закладу освіти) та подібного, – тобто положення частини 1 пункту 14, частини 1 пункту 15 та пунктів 17 і 18 **Постанови КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії** виходять за межі правового механізму, встановленого пунктом 1 цього Порядку.

Відповідно, ці положення частини 1 пункту 14, частини 1 пункту 15 та пунктів 17 і 18 **Постанови КМУ № 261 щодо підготовки доктора філософії** мають лише рекомендаційний характер для закладів освіти і **не є обов'язковими до застосування**.

При цьому згідно **Принципу верховенства права в галузі освіти** [8] і **Принципу доступної освіти** [9] права і свободи в частині доступу до платної освіти та до безоплатної освіти (крім освіти за рахунок державних і місцевих асигну-

вань) не можуть обмежуватися жодним чином – і лише заклад освіти (як і будь-який суб'єкт господарювання) може визначати свої можливості щодо надання такої послуги, а не орган державної влади.

Отже, застосування зазначених положень не може обмежувати права і свободи (шляхом встановлення конкурсів, іспитів, тестів, оцінювання та інших випробувань) в частині доступу до платної освіти та безоплатної освіти (крім освіти за рахунок державних і місцевих асигнувань) в аспірантурі закладів освіти.

Враховуючи зазначене, можливо знову зробити висновок про те, що вищевказані положення частини 1 пункту 14, частини 1 пункту 15 та пунктів 17 і 18 **Постанови КМУ №261 щодо підготовки доктора філософії** мають **рекомендаційний характер** (не є обов'язковими до застосування) і можуть застосовуватися закладами освіти лише щодо здобувачів освіти, **які отримують безоплатну освіту** за рахунок державних і місцевих асигнувань.

Також зазначені положення (в частині встановлення конкурсів, іспитів та інших випробувань) повинні відповідати **Принципу україномовної освіти** [10] і **Загальним особливостям прийому на навчання для здобуття вищої освіти**, згідно яких:

— мовою освітнього процесу на всіх рівнях в закладах освіти є державна (українська) мова і знання іноземної мови не може бути умовою для отримання освіти, крім випадків використання мов в окремих видах та на окремих рівнях освіти (наприклад, освіта філолога або перекладача іноземної мови);

— всі конкурси та інші вступні випробування в галузі освіти і науки в Україні проводяться лише державною мовою, крім випадків використання мов в окремих видах та на окремих рівнях освіти (наприклад, освіта філолога або перекладача іноземної мови).

Крім того, зазначені положення не можуть застосовуватися для встановлення результатів навчання чи наявності компетенції, яка вже підтверджена відповідними документами державного зразка.

Більш того, вказані положення повинні відповідати **Загальним особливостям прийому на навчання для здобуття вищої освіти**, згідно яких встановлено наступне:

— умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти, в частині визначення умов конкурсу, можуть встановлювати конкурсні умови (зокрема, умови іспитів, оцінювань та подібних випробувань) лише для осіб, які бажають здобувати освіту у закладах вищої освіти державної і комунальної форми власності і лише на безоплатній основі (за рахунок державних чи місцевих асигнувань);

— конкурсні умови (зокрема, умови іспитів, оцінювань та подібних випробувань) не можуть містити особливі або специфічні умови доступу до освіти (на кшталт знання іноземної мови чи наявності відповідної компетенції), які можуть встановлюватися **лише Законом** і лише для здобувачів **спеціальної** (відповідно до галузі освіти та науки) безоплатної освіти, до наступного (не першого) курсу освітнього або освітньо-наукового рівня такої спеціальної освіти, при умові, якщо основною складовою і головним елементом кваліфікації (або спеціальності) такої освіти є наявність певної специфічної компетенції (наприклад, певний рівень і обсяг знань іноземної мови для філологів і перекладачів іноземної мови або права для юристів тощо).

Крім того, вказані положення повинні відповідати **Загальним особливостям прийому на навчання для здобуття вищої освіти** і не можуть містити жодних дискримінаційних ознак.

Відповідно, застосування зазначених положень не може обмежувати права і свободи шляхом встановлення конкурсів та інших вступних випробувань в частині доступу до платної освіти та безоплатної освіти (крім освіти за рахунок державних і місцевих асигнувань) в аспірантурі закладів освіти, незалежно від форми власності.

Узагальнюючи вищевикладене, можливо зробити висновок про те, що вказані положення частини 1 пункту 14, частини 1 пункту 15 та пунктів 17 і 18 **Постанови КМУ №261 щодо підготовки доктора філософії** мають **рекомендаційний характер** (не є обов'язковими до застосування), можуть застосовуватися закладами освіти лише **в межах конкретних умов конкурсів** (іспитів, тестів, оцінювань та інших випробувань), **встановлених Законом**, а також лише щодо здобувачів освіти наступного (не першого) курсу освітнього або освітньо-наукового рівня, **які отримують спеціальну** (відповідно до галузі освіти та науки) **безоплатну освіту** за рахунок державних і місцевих асигнувань, при умові, якщо основною складовою і головним елементом кваліфікації (або спеціальності) такої освіти є наявність певної специфічної компетенції (наприклад, певний рівень і обсяг знань іноземної мови для філологів і перекладачів іноземної мови або права для юристів тощо).

Також необхідно звернути увагу на те, що при застосуванні положень частини 1 пункту 14, частини 1 пункту 15 та пунктів 17 і 18 **Постанови КМУ №261 щодо підготовки доктора філософії** органи державної влади і заклади освіти повинні дотримуватися **Принципу безпеки і гідності людини** [10].

Враховуючи зазначене вище такі положення не можуть застосовуватися до здобувачів **платної освіти**, оскільки це буде вважатися приму-

шенням осіб (які щодня працюють аби заробити кошти для одночасного забезпечення платної освіти і належного рівня свого життя) припинити працювати на користь підготовки до конкурсів та/або вступних випробувань (встановлених цими положеннями) – і, відповідно, відмовитися від належного рівня свого життя (оскільки всі кошти, що залишаться, вони мають витратити на оплату освіти) та проживати в нелюдських умовах (бідність і голод), які будуть принижувати їхню гідність.

Крім того, зазначені положення не можуть примушувати здобувачів готуватися до конкурсів та вступних випробувань, а також приймати в них участь в екстремальних стресових і нелюдських умовах, а саме при відсутності належного постачання електроенергії і при постійному очікуванні повітряної тривоги та ракетних і бомбових ударів, оскільки такі дії наражають людину на небезпеку і піддають її життя і здоров'я ризику, піддають людину нелюдському чи такому, що принижує її гідність, поводженню, а також порушують або обмежують її право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (що включає достатнє харчування, одяг, житло), не дозволяючи одночасно з підготовкою до конкурсів працювати і заробляти собі на життя працюю.

3. Висновок.

За результатом проведеного дослідження можливо визначити наступні основні Загальні і Додаткові особливості прийому на навчання для здобуття вищої освіти в Україні.

Загальні особливості прийому на навчання для здобуття вищої освіти.

Умови доступу до платної вищої освіти можуть визначатися лише закладами вищої освіти на власний розсуд і не підлягають державному регулюванню. Умови доступу до безоплатної освіти (що здобувається за рахунок державних і місцевих асигнувань) можуть визначатися лише Законом України «Про освіту» відповідно до норм Конституції України і не можуть визначатися спеціальними законами та актами органів виконавчої влади.

Додаткові особливості прийому на навчання до закладів освіти України для здобуття вищої освіти третього освітньо-наукового рівня ступеня «Доктор філософії».

Положення частини 1 пункту 14, частини 1 пункту 15 та пунктів 17 і 18 «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року за № 261, мають рекомендаційний характер (не є обов'язковими до застосування) і можуть застосовуватися лише щодо здобувачів освіти наступного (не першого) освітнього або

освітньо-наукового рівня, які отримують або бажають отримати спеціальну (відповідно до галузі освіти та науки) безоплатну освіту за рахунок державних і місцевих асигнувань, при умові, якщо основною складовою і головним елементом кваліфікації (або спеціальності) такої освіти є наявність певної специфічної компетенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про вищу освіту». (01.07.2014). № 556–VII.
2. Закон України «Про освіту». (23.05.1991). № 1060–XII.
3. Закон України «Про освіту». (05.09.2017). № 2145–VIII.
4. Закон Української РСР «Про народну освіту». (28.06.1974). Постанова № 2779-VIII.
5. Конституція України. (28.06.1996). № 254к/96-ВР.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)». (23.03.2016). № 261.
7. Marinich V., Myklush M., Holub S. та ін. Особливості регулювання освіти в Україні. Частина 4: умови і строки доведення до населення основних вимог в галузі освіти. *Economics Finances Law*. № 8. DOI:10.37634/efp.2024.8.11.
8. Marinich V., Myklush M., Holub S. Правове регулювання освіти в Україні. Частина 1: Особливості верховенства права в галузі освіти в умовах воєнного стану. *Uzhhorod National University Herald Series Law*. № 84. С. 177–181. DOI:10.24144/2307-3322.2024.84.1.26.
9. Marinich V., Myklush M. Правове регулювання освіти в Україні. Частина 2: Доступність освіти в умовах воєнного стану. *Uzhhorod National University Herald Series Law*. № 84. С. 182–188. DOI:10.24144/2307-3322.2024.84.1.27.
10. Myklush M., Holub S. Правове регулювання освіти в Україні. Частина 3: рівність прав, безпека і гідність здобувачів освіти, мовні умови вступу до закладу освіти в умовах воєнного стану. *Uzhhorod National University Herald Series Law*. № 84. С. 189–196. DOI:10.24144/2307-3322.2024.84.1.28.
11. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedom (Council of Europe). (04.11.1950).
12. The Universal Declaration of Human Rights (UN). (10.12.1948). Resolution №217 A (III).